

Justitiedepartementet

ju.dom@regeringskansliet.se

Remissvar – Rättvisans pris (SOU 2014:86)

Åklagarmyndigheten tillstyrker med ett undantag utredningens förslag i de delar som berör åklagarverksamheten. Vissa förslag föranleder också vissa påpekanden och synpunkter enligt vad som framgår nedan.

Ett effektivt hushållande med samhällets resurser är en viktig fråga och det är värdefullt att det görs en samlad översyn över statens utgifter för rättsliga biträden m.m. I den konflikt som kan uppkomma mellan ekonomiska hänsyn och den enskildes intressen är det angeläget att inte göra avkall på den enskildes möjligheter att ta tillvara sin rätt i rättsprocessen. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning har utredningen företagit denna avvägning på ett bra sätt och de förslag som läggs fram kan även i vissa fall antas ha en positiv handlingsdirigerande verkan på aktörerna i processen.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslagen om att förtydliga reglerna för när målsägandebiträde skall förordnas och att införa ett krav på domstols tillstånd för att ett målsägandebiträde skall få sätta annan i sitt ställe vid huvudförhandlingen (substitution).

Åklagarmyndigheten avstyrker dock förslaget om att ett målsägandebiträdes förordnande skall upphöra sedan tiden för att överklaga underrättens dom gått ut.

Åklagarmyndigheten tillstyrker att en uttrycklig lagregel införs angående möjligheten till byte av offentlig försvarare och förutsättningarna för att så skall få ske. Förslaget utgör såsom utredningen funnit en kodifiering av gällande praxis.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslagen om att skärpa, och i vissa fall utsträcka, reglerna för återbetalningsskyldighet för dömda, såsom införandet av en miniminivå för återbetalningsskyldighet för den som döms för brott, att låta bestämmelserna om återbetalningsskyldighet även avse förfaranden för undanröjande av påföljd och att låta ersättningsskyldigheten avse även salivprov tagna i syfte att utreda brottet.

6.6.2 Rätten till målsägandebitråde

Förslag: För förordnande av målsägandebitråde enligt 1 § första stycket andra punkten lagen (1988:609) om målsägandebitråde ska, när det inte är fråga om målsägandens personliga relation till den misstänkte, krävas att det på grund av särskilda omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde. För förordnande av målsägandebitråde enligt 1 § första stycket tredje punkten lagen om målsägandebitråde ska krävas att det föreligger särskilda omständigheter för förordnande av målsägandebitråde. Den restriktivitet som avses i denna punkt markeras genom att det ska stå klart att målsäganden har behov av sådant biträde.

Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag om ändring i 1 § första stycket andra och tredje punkten lagen om målsägandebitråde.

I många fall är det en förutsättning för att en förundersökning skall kunna leda fram till lagföring och dom att målsäganden får det stöd som ett målsägandebitråde innebär. Särskilt gör sig detta gällande i ärenden som gäller brott mot målsägandens sexuella integritet där behovet av stöd och stöttning många gånger är en förutsättning för att målsäganden skall orka medverka i processen på ett bra sätt. Någon ändring såvitt avser förutsättningarna för förordnande av målsägandebitråde i dessa fall enligt första stycket förta punkten föreslås inte av utredningen.

Genom den föreslagna lydelsen av 1 § första stycket punkterna 2 och 3 i lagen om målsägandebitråde tydliggörs dock skillnaderna i förutsättningarna för förordnande av målsägandebitråde i de olika typerna av ärenden (sexualbrott, brott mot person och övriga brott) på ett enligt Åklagarmyndigheten tillfredställande sätt.

Den föreslagna lydelsen av lagrummet avseende punkterna två och tre utgör en skärpning av gällande rätt, men ligger i linje med tidigare rättstillämpning med anledning av förarbetsuttalandena till lagrummet. Det finns anledning att anta, som utredningen funnit, att rättstillämpningen på senare tid lett till att biträden förordnats i en utsträckning som lagstiftaren inte avsett, särskilt vad avser de fall som regleras i 1 § första stycket tredje punkten lagen om målsägandebitråde (övriga fall). Det är Åklagarmyndighetens uppfattning att den nu föreslagna lydelsen av lagrummet kan förväntas leda till en mer enhetlig och ändamålsenlig rättstillämpning med bibehållen rättssäkerhet för målsäganden. Det utökade krav på utredningens robusthet som följer av förslaget såvitt avser tredje stycket om att det ska stå klart att målsäganden har behov av biträde, kan dock förväntas medföra en viss ökad arbetsbörda för åklagarna. Detta får dock accepteras med hänsyn till ändamålet med bestämmelsen.

Målsägandebitråde i högre rätt

Förslag: En bestämmelse införs i lagen om målsägandebitråde om att ett målsägandebitrådes förordnande upphör efter att tiden för att överklaga en lägre rätts som har löpt ut. Målsägandebitråde ska kunna förordnas i högre rätt efter begäran från målsäganden eller när det annars finns skäl till det. Vid behovsprövningen ska den högre rätten, förutom vad som gäller enligt den allmänna bestämmelsen i 1 § lagen om målsägandebitråde, särskilt beakta om ett målsägandebitråde behövs med hänsyn till att målsäganden ska höras, vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk eller av något annat särskilt skäl.

Åklagarmyndigheten avstyrker förslaget att målsägandebitrådets förordnande ska upphöra i samband med att överklagandetiden för underrättens dom går ut.

Åklagarmyndigheten har tidigare avstyrkt motsvarande förslag i samband med remissyttrande över Straffprocessutredningens betänkande Brottmålsprocessen (SOU 2013:17). I den konsekvensanalys av Straffprocessutredningens förslag som redovisats i departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (DS 2015:4) görs bedömningen att förslaget sammantaget med de övriga förslag som Straffprocessutredningen föreslog inte skulle på något mer ingripande sätt försämra målsägandens ställning i processen, varför utredningen ansluter sig till Straffprocessutredningens förslag.

I det ovan nämnda remissyttrandet anförde Åklagarmyndigheten bl.a. följande:

”Åklagarmyndigheten avstyrker förslaget om att målsägandebitrådets förordnande ska upphöra i samband med att överklagandetiden för underrättens dom går ut. Ordningen att vid behov förordna målsägandebitråde på nytt i överrätten kan inte anses tillfredställande. Risken är betydande att målsäganden upplever sig inte längre vara del av, eller i vart fall en viktig del av, processen. Förslaget innebär också att det tydliggörande av parternas roller som utredningen haft som övergripande syfte att åstadkomma, till viss del omintetgörs.

Av betydelse i frågan är också att överrätterna numera är mer generösa med att tillåta omförhör än vad som var fallet kort efter EMR-reformens genomförande. Inte sällan åberopar försvaret omförhör med den tilltalade eller vittnen relativt sent i processen. Åklagaren åberopar i de flesta sådana fall omförhör med målsäganden. Behov av målsägandebitråde föreligger då sannolikt. Det finns då en risk att det ursprungliga målsägandebitrådet inte med kort varsel kan förordnas på nytt. Att ett annat ombud då måste förordnas till målsägandebitråde kan leda till nackdelar för såväl målsäganden och åklagaren som processen i dess helhet. Denna ordning riskerar att bli särskilt problematisk i mål där målsäganden och den tilltalade har eller har haft en relation. Möjligheten att kunna vända sig till ett målsägandebitråde kan vara av avgörande betydelse för att en målsägande under press ska orka stå fast vid sina i underrätten lämnade uppgifter också i överrätten.

Utredningen har samtidigt lämnat förslag på att utöka systemet med prövningstillstånd för brottmål i hovrätt. Om något av de två alternativa förslagen i denna del genomförs, är det Åklagarmyndighetens bedömning att det i sig bör fylla en betydande del av det syfte som det nu diskuterade förslaget har. En ytterligare

möjlighet är att överrätterna, genom mer aktiv processledning, planerar processen på sådant sätt att målsägandebiträden inte behöver 'sitta av tiden' under huvudförhandlingar i överrätterna".

Den ovan redovisade inställningen vidhålls. Den nu aktuella utredningens bedömning att en prövning av behov av biträde i överrätten kan göras i samband med överklagande och svarsskrivelse, och därmed inte medföra några större nackdelar för processen, beaktar inte i tillräcklig grad det förhållandet att behov av målsägandebiträde ofta uppkommer sent i processen och kanske till och med under förhandlingen i hovrätten i samband med att t.ex. tilläggsförhör återopas. Det föreligger enligt Åklagarmyndighetens uppfattning en reell risk för att den kostnadsbesparing som det innebär att låta målsägandebiträdets förordnande upphöra efter underrättsprocessen i lika mån riskerar följas av en motsvarande eller högre kostnad för processen i överrätten. Det är enligt Åklagarmyndighetens uppfattning tveksamt om en förändring i enlighet med utredningens förslag verkligen kommer att medföra så stora ekonomiska besparingar att risken för processuella problem, och den uppenbara risken att målsäganden inte kommer att företrädas av samma biträde genom hela rättsprocessen, uppvägs.

6.6.3 Byte av offentlig försvarare

Bedömning: En bestämmelse som uttryckligen reglerar möjligheten till byte av försvarare och överklagande av beslut om byte av försvarare bör införas.

Åklagaren delar utredningens bedömning.

Förslag: Byte av offentlig försvarare får ske endast efter särskilt tillstånd och bara om det finns giltiga skäl. Om byte av offentlig försvarare har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag.

Som utredningen redovisat så utgör förslaget en kodifiering av den praxis som utvecklats i domstolarna vad avser förutsättningarna för byte av försvarare. Att möjligheten till byte av offentlig försvarare nu uttryckligen lagfästs, och att förutsättningarna för ett sådant byte kommer till uttryck i lagtexten, medför ökad tydlighet och förutsebarhet.

6.6.4 Substitution av målsägandebiträde

Förslag: En särskild bestämmelse om att ett målsägandebiträde inte utan rättens medgivande får sätta någon annan i sitt ställe vid huvudförhandlingen ska införas.

Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag.

Som utredningen konstaterar är uppdraget som målsägandebiträde av personlig natur. Det är av principiella skäl inte tillfredsställande att målsäganden vid huvudförhandlingen kan komma att biträddas av någon som inte av rätten först bedömts som lämplig. Åklagarmyndigheten ansluter sig till utredningens uttalande att utgångspunkten måste vara att den som förordnats som målsägandebiträde också är den som ska företräda målsäganden genom hela rättsprocessen.

8. Återbetalningsskyldighet för dömda

Åklagarmyndigheten tillstyrker utredningens förslag om ändringar i reglerna om återbetalningsskyldighet för dömda och ansluter sig till de bedömningar som utredningen gjort med de ytterligare synpunkter som redovisas nedan.

De förslagna ändringarna i reglerna om återbetalningsskyldighet torde öka förutsebarheten och likformigheten i regelverket. Under förutsättning att förslaget om att höja inkomstgränsen för att kunna få rättshjälp från 260 000 kr till 400 000 kr genomförs, och då kopplingen till rättshjälpslagens regler om återbetalningsskyldighet i förhållande till ekonomisk förmåga behålls, torde återbetalningsbördan för en stor del av gruppen dömda minska i förhållande till vad som gäller i dagsläget. Förslaget om att införa ett minimibelopp för skyldigheten att återbetala kostnader för offentlig försvarare och andra biträde kommer å andra sidan att medföra en ökad återbetalningsbörda såvitt avser den ekonomiskt svagaste gruppen av dömda, vilket kan förväntas medföra ett ökat antal ärenden som går till indrivning genom Kronofogdemyndigheten. Förslaget om införande av en minimibeloppsregel för återbetalningsskyldighet torde, som utredningen funnit, gå att förena med den av Straffprocessutredningen föreslagna bestämmelsen om kostnadsfri rådgivning av advokat i vissa fall. Hur detta ska ske är dock inte helt enkelt att ta ställning till, varför frågan bör utredas vidare. Åklagarmyndighetens uppfattning är att de förslag och ställningstaganden som läggs fram i betänkandet sammantaget skulle medföra ett väl avvägt system för återbetalningsskyldighet där såväl samhällets som de enskildas intressen beaktas.

8.5.3 Bör kopplingen till rättshjälpslagen finnas kvar?

Bedömning: Kopplingen till rättshjälpslagstiftningen bör behållas.

Åklagarmyndigheten delar utredningens bedömning. Genom att behålla kopplingen till rättshjälpslagstiftningen kan oskäligt betungande återbetalningsbörda för dömda undvikas. Vid genomförande av förslaget i betänkandet om att höja inkomstgränsen för att kunna beviljas rättshjälp från 260 000 kr till 400 000 kr skulle en betydligt större andel av befolkningen än nu bli berättigade till rättshjälp, vilket i ytterligare mån skulle motverka oskäligt betungande återbetalningskrav som i sin tur skulle konkurrera med bl.a. målsägandens möjligheter att erhålla utdömt skadestånd.

8.5.4 Skärpning av återbetalningsskyldigheten

Bedömning: Återbetalningsskyldigheten för dömda bör skärpas.

Åklagarmyndigheten delar utredningens bedömning.

Bör återbetalningsskyldigheten för dömda utvidgas till att omfatta fler poster?

Bedömning: Återbetalningsskyldigheten bör inte utvidgas till att omfatta kostnader för muntlig bevisning.

Åklagarmyndigheten delar utredningens bedömning i denna fråga. Utöver de skäl som redovisas i betänkandet mot att införa en skyldighet för dömda att utge ersättning för muntlig bevisning kan anföras att en sådan ordning skulle medföra tillämpningssvårigheter. Det förekommer att flera vittnen åberopas med samma förhållanden som den misstänkte under förundersökningen vidgått, detta för att förekomma att tilltalad frånfäller sina tidigare uppgifter vid huvudförhandlingen. Svårbedömda frågor för rätten kan i dessa fall uppkomma huruvida kostnaden för den muntliga bevisningen varit skäligen motiverad för utredningen eller inte. Den dömdes återbetalningsskyldighet bör således alltså inte omfatta kostnaderna för muntlig bevisning.

Förslag: Återbetalningsskyldigheten för dömda ska utvidgas till att omfatta även salivprov i syfte att göra en DNA-analys av provet för att utreda brottet.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget.

Bevisning i form av DNA-analyser har till följd av den tekniska utvecklingen kommit till ökad användning vid utredning och lagföring av brott. Det saknas sakliga skäl att i lagstiftningen behandla denna typ undersökning annorlunda jämfört med urin- och blodprovstagning och analys av sådana prov.

Bör det införas en miniminivå för återbetalningsskyldighet för dömda?

Förslag: Det belopp som den dömda ska ersätta staten vad avser kostnader för offentlig försvarare och andra biträden får inte understiga 5 000 kr. Beloppet som skall återbetalas får dock aldrig överstiga de faktiska kostnaderna. Möjligheten till jämkning av det belopp den dömda ska återbetala ska behållas men jämkning kan endast ske till som lägst minimibeloppet.

Bestämmelsen om minimibelopp ska inte gälla om den dömda vid domen inte fyllt arton år. I sådana fall får det belopp som den dömda skall återbetala nedsättas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den dömdes brottslighet eller hans eller hennes personliga ekonomiska förhållanden. Motsvarande ska gälla när någon begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget.

Införandet av ett minimibelopp skulle medföra en viss förenkling av regelverket kring återbetalningsskyldighet. Denna förenkling skall dock inte övervärderas eftersom i många fall ändå en beräkning av återbetalningsbeloppet kommer att behöva göras, särskilt för det fall inkomstgränsen för att kunna erhålla rättshjälp höjs i enlighet med utredningens förslag från 260 000 kr till 400 000 kr. En huvudregel om miniminivå för återbetalningsskyldighet kan dock förväntas medföra att frågan om återbetalningsskyldighetens omfattning uppmärksammas i processen på ett bättre sätt än idag.

Trots det nu sagda kan det finnas anledning att överväga om det inte bör finnas någon möjlighet för domstolen att i ömmande fall helt efterge, eller i vart fall jämka, den dömdes återbetalningsskyldighet. Det föreslagna minimibeloppet för återbetalning kan i vissa fall komma att upplevas som oskäligt med beaktande av att lägsta bötesstraff avseende dagsböter är 1 500 kr. I de fall där den dömde i vart fall inte själv aktivt verkat för att en offentlig försvarare skall utses för honom eller henne gör sig denna synpunkt måhända än mer gällande.

Straffprocessutredningen har i betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17) föreslagit att rådgivning alltid skall vara kostnadsfri. I den konsekvensanalys som redovisats i departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (DS 2015:4) föreslås ingen ändring av Straffprocessutredningens förslag. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning torde förslaget om kostnadsfri rådgivning inte vara oförenligt med en regel om en miniminivå för återbetalningsskyldighet för offentlig försvarare och andra biträden. Som tidigare anförts bör dock frågan om hur en sådan lösning ska se ut utredas vidare.

Information om återbetalningsskyldighet

Förslag: En bestämmelse om att förundersökningsledare ska informera den misstänkte om vilka bestämmelser som gäller för återbetalningsskyldighet för kostnader för offentliga försvarare ska införas.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget.

Enligt förslaget införs ett nytt andra stycke i 12 § förundersökningskungörelsen om att den som underrättas om skäligen misstanke om brott i samband därmed skall informeras om bestämmelserna om återbetalningsskyldighet för kostnader för offentliga försvarare. Informationen kommer som huvudregel inte att lämnas av förundersökningsledaren utan av förhørsledaren, detta oaktat att undersökningsledaren enligt 1 a § förundersökningskungörelsen har ansvaret för förundersökningen i dess helhet och därmed även för att informationen lämnas. Förslaget förutsätter för sin praktiska tillämpning att ett informationsunderlag tas fram och finns tillgängligt i skrift eller elektronisk form och att underlaget hålls uppdaterat.

Återbetalningsskyldighet vid ärenden om undanröjande av påföljd m.m.

Förslag: Återbetalningsskyldigheten för dömda ska gälla även i förfarande som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd. I dessa fall ska bestämmelserna i 31 kap rättegångsbalken om återbetalningsskyldighet för den tilltalade gälla.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget.

Åklagarmyndighetens delar utredningens bedömning att det inte finns tillräckligt bärande skäl att undanta försvararkostnader i mål om undanröjande av påföljd från reglerna om återbetalningsskyldighet. Som utredningen konstaterat (s. 406) kommer en stor del av de förfaranden som blir aktuella röra undanröjande av ungdomspåföljder där den föreslagna miniminivån för återbetalningsskyldighet om 5 000 kr inte kommer att gälla.

Skärpt återbetalningsskyldighet vid förfall på grund av klagandens frånvaro vid förhandling i överrätt

Förslag: En särskild bestämmelse bör införas som innebär att en tilltalad får ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare, och i förekommande fall vissa andra biträden, i överinstansen om målet på grund av omständigheter hänförliga till den tilltalade förfaller. I dessa fall ska inte begränsningen i 31 kap 1 § tredje stycket rättegångsbalken gälla. Inte heller ska bestämmelsen om jämkning i 31 kap. 3 och 4 stycket rättegångsbalken gälla i dessa fall. Jämkning ska endast kunna ske på grund av den tilltalades personliga förhållanden. Någon hänsyn ska inte tas till vad den tilltalade till staten fått återbetala när det gäller sådana kostnader i lägre rätt. Det sagda ska dock inte gälla om den tilltalade haft laga förfall för sin utevaro som inte kunnat anmälas i tid eller om målet återupptas. Den skärpta återbetalningsskyldigheten i detta fall gäller endast för kostnader i den instans där kostnaderna uppkommer.

Åklagarmyndigheten tillstyrker förslaget.

Åklagarmyndigheten ansluter sig till utredningens överväganden i frågan.

För det fall EMR-utredningens förslag om att ett överklagande ska förfalla om inte särskilda skäl talar emot det i de fall då en enskild klagande som förelagts att infinna sig personligen vid huvudförhandlingen endast inställer sig genom ombud, till vilket förslag Straffprocessutredningen anslutit sig, genomförs kommer det sannolikt i förening med den nu föreslagna regeln om återbetalningsskyldighet medföra färre förhandlingstillfällen där målet inte överprövas i sak utan mynnar ut i ett beslut om att överklagandet förfaller. Även för det fall EMR-utredningens förslag inte skulle genomföras kan en regel som den nu föreslagna antas ha en handlingsdirigerande verkan på den enskilde att kontakta domstolen för det fall ett överklagande inte vidhålls.

9.5.6 Systemet för statlig kostnadskontroll

Bedömning: De nuvarande beloppsgränserna för när åklagare ska yttra sig och för när Justitiekanslern ska underrättas om ersättningsanspråk bör behållas.

Åklagarmyndigheten ansluter sig till utredningens bedömning.

Den nu enligt 1 § förordningen (2005:77) om kontroll av vissa ersättningsanspråk m.m. gällande beloppsgränsen för när åklagare ska yttra sig över ett ersättningsanspråk (100 000 kr) är väl avvägd och bör i vart fall inte sänkas.

I detta ärende har riksåklagaren Anders Perklev beslutat. Kammaråklagare Magnus Johansson har varit föredragande. I ärendets handläggning har också överåklagare Göran Hellstrand deltagit.

Anders Perklev

Magnus Johansson